

УДК 94:[332.2.01:338.43.02](477)(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2021-26-Kornovenko

С. В. Корновенко

*доктор історичних наук, професор кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/U-4291-2018>

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Корновенко С. В. Особливості застосування революційного аграристського досвіду в сучасній Україні. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 66-70. doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Kornovenko

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО АГРАРИСТСЬКОГО ДОСВІДУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація. Мета – враховуючи досвід аграристських перетворень Української революції 1917 – 1921 рр., запропонувати можливу ідеологічну модель новітніх аграрних перетворень, що має стосуватися селянина-власника з оптимальною кількістю землеволодіння/землекористування для рентабельного високотехнологічного користування. **Висновки.** У новітніх українських реаліях аграризм – селяноцентрична ідеологія аграрної політики (як один із аспектів цього явища). Відповідно до цього, селянин-власник – активний суб'єкт національного державотворення, основа української політичної нації як соціокультурного феномену, носій української культури і духовності. Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики у соціально-економічній сфері є становлення і розвиток високотоварного/високотехнологічного сільського господарства, чисельно домінуючої верстви середньозаможного селянина-власника (середній клас України), сучасної сільської інфраструктури. Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є думка про те, що латифундизм, велике землеволодіння – тупикова гілка розвитку АПК України, оскільки зумовлює аграрний олігархат. Високотоварне/високотехнологічне середнє за розмірами землеволодіння – це перспектива розвитку сучасного АПК України.

Ключові слова: аграризм, український аграризм, селянська революція, Українська революція, селянство.

Постановка проблеми. Селянський фактор став визначальним в історії України початку ХХ ст. Особливо виразно він виявив себе під час Української революції 1917 – 1921 рр. Всі без винятку учасники революційних подій в Україні наріжним каменем своєї внутрішньої політики вважали вирішення аграрного питання. Від змісту, характеру та результативності аграрних реформ значною мірою залежала політична доля того чи іншого політичного режиму – учасника революційної боротьби в Україні. Потужним фактором, що визначав майбутнє тієї чи іншої форми державності, став селянський.

Тогочасне селянство заявило про себе як про активного суб'єкта історії, соціальну основу тієї чи іншої форми державності. Революційний досвід, як ніколи, є актуальним в сучасній Україні. Як і сто років тому, так і за сучасних умов важливим фактором суб'єктності української державності є селянський. Від вирішення аграрного питання в сучасній Україні залежить теперішнє і майбутнє її соціально-економічного розвитку, матеріальний добробут її громадян. Зважаючи на це, досвід аграрних перетворень періоду Української революції 1917– 1921 рр. є запорукою, якщо не уникнення помилок, то, принаймні, пом'якшення можливих негативних наслідків від новітніх можливих негативних наслідків від новітніх перетворень у сфері землекористування/землеволодіння.

Автор статті ставить за мету, враховуючи досвід аграристських перетворень Української революції 1917 – 1921 рр., запропонувати можливу ідеологічну модель новітніх аграрних перетворень, що має стосуватися селянина-власника з опти-

мальною кількістю землеволодіння/землекористування для рентабельного високотехнологічного користування.

Виклад основного матеріалу. Сучасні геополітичні трансформації, докорінні зміни у внутрішньополітичному житті України, амбітні плани влади є шансом для нашої держави відновити її повноцінну суб'єктність на міжнародній арені, у внутрішньому житті країни. Дієвим механізмом зовнішньої та внутрішньої суб'єктивізації України, зважаючи на тяглість землеробської культури (у широкому сенсі), може стати аграрна політика, її ефективна реалізація. Це передбачає не лише чітке розуміння з боку держави сутності аграрної політики, її мети, етапів і механізмів запровадження. Насамперед актуалізується комплексне розуміння і усвідомлення такого явища, як аграрна політика, а не лише таких її структурних компонентів, як соціально-економічний та суспільно-політичний, а і тісний зв'язок із землею українського народу впродовж усієї його історії (аграрний архетип української політичної нації), ототожнення в ідеології українця (громадянина) таких понять, як Земля=Батьківщина=Україна, заданість сучасного політичного вектора на деолігархачію і побудову не декларованого, а реального громадянського суспільства тощо. Тобто, ідея землі є наскрізною для ідеології української політичної нації. Вона є наскрізним ідеологічним об'єднавчим компонентом для української політичної нації, визначальним чинником майбутнього. Беручи до уваги викладене вище, вважаємо, що осмислення ідеології сучасної аграрної політики в Україні, напрацювання її принципів є актуальним.

У нагоді для сучасних інновацій в аграрній сфері стане досвід українського аграризму, що суголосний зі східноєвропейським і мав місце у період Української революції 1917 – 1921 рр. Аграрне питання на європейському континенті було актуальним завжди. Це стосується як минувшини, так і сучасності. Різні країни Європи на різних етапах історичного розвитку обирали різні ідеології аграрної політики. Однією з них упродовж XIX – першої третини XX ст. у Європі був аграризм.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. аграризм, котрий зародився у Німеччині у працях Г. Руланда, А. Шефле [1], представлений у Франції концепцією Ж. Мелін, проникає у Східну Європу – Польщу, Болгарію, Румунію, Чехію і Словаччину (згодом – Чехословаччину). З-поміж причин появи аграризму дослідники одностайні у тому, що він був зумовлений такими факторами: по-перше, аграрним характером економік східноєвропейських країн; по-друге, гостротою аграрного питання у цих країнах; по-третє, чисельною домінантою селянства над іншими верствами населення східноєвропейських країн; по-четверте, підвищенням інтересом суспільства до аграрної тематики загалом і селянства зокрема [2].

На нашу думку, окрім зазначених вище, причинами появи аграризму були й такі. По-перше, конфлікт між індустріальною і аграрною цивілізаціями за умов модернізму.

По-друге, розвиток політичної культури власне аграрних націй. Ціннісної модернізації зазнали політичні культури польських, болгарських, чехословацьких, румунських, українських тощо селян. Відбувся сутнісний соціокультурний зсув у колективній та індивідуальній політичній культурі й свідомості селян – перехід від індиферентної політичної культури й свідомості до активістської.

По-третє, об'єктивні закони розвитку власне аграрної цивілізації, формування у її надрах якісно іншого селянства. У випадку України – селянина-ідеомана – активного суб'єкта історії. Об'єднавчою цінністю була «Ідея Землі», її розподіл на справедливих, у їхньому розумінні, засадах.

На нашу думку, у широкому значенні східноєвропейський аграризм першої третини XX ст. – цілісне соціокультурне явище, феномен східноєвропейської історії першої третини XX ст., зумовлений об'єктивно-суб'єктивними-суб'єктивними чинниками, що є об'єктом пізнання. У вужчому розумінні східноєвропейський аграризм – система селяноцентричних уявлень різних суб'єктів соціокультурного простору Східної Європи першої третини XX ст. та їх практична реалізація. Конкретизуючи вужче розуміння східноєвропейського аграризму першої третини XX ст., констатуємо, що це система уявлень про селян, селян про самих себе, про селянство як активний суб'єкт історії, здатний до самостійного державотворення; складник внутрішньоекономічної державної політики, спрямованої на вирішення аграрного/селянського питання; як самоусвідомлення селянами

самими себе, як селянська політична культура і політична свідомість, як реалізація на практиці власне селянських сподівань і уявлень про їхнє справедливе майбутнє; компонент суспільно- та партійно-політичної думки [3].

Український аграризм віддзеркалював аграрний характер українського суспільства. Український аграризм засвідчив перехід від індиферентної політичної культури й свідомості українського селянства до активістської, аграрний характер української нації, що формувалася [4].

Український аграризм був представлений, по-перше, селяноцентричною думкою громадських діячів; по-друге, селяноцентричною партійно-політичною думкою; по-третє, внутрішньоекономічною державною політикою, спрямованою на вирішення аграрного/селянського питання; по-четверте, самоусвідомленням селянами самих себе, як селянська політична культура і політична свідомість, як реалізація на практиці власне селянських сподівань і уявлень про їхнє справедливе майбутнє.

Стосовно першого. В українському громадсько-публіцистичному дискурсі на початку XX ст. остаточно утвердився селяноцентричний погляд на урядовство, селянський характер української нації, на окремішність міста і села, міського та сільського світосприйняття і способу буття. В уявленнях громадських, культурних діячів (М. Драгоманов, С. Подолинський, Б. Грінченко, І. Франко, О. Русов, С. Єфремов та інші) аксіоматичним вважалося ототожнення таких понять, як «українське селянство», «українська нація», «український народ». Отже, є достатньо підстав говорити про сформований впродовж другої половини XIX – початку XX ст. український селяноцентричний громадсько-публіцистичний дискурс як один із виявів українського аграризму.

Стосовно другого. Ідеологія українського аграризму представлена у програмних положеннях Української демократичної хліборобської партії, Української народної громади, Всеукраїнського союзу хліборобів-власників (селян), Української народної партії. В основі їхньої державницької ідеології лежав селяноцентризм. Суспільно-політичне та соціально-економічне майбутнє України вони пов'язували із селянством. Його вони розуміли активним суб'єктом історії, джерелом національного державотворення.

Стосовно третього. Український аграризм був представлений аграрною політикою П. Скоропадського, П. Врангеля. Їхні аграрні реформи спрямовувалися на задоволення соціально-економічних інтересів селянства, зміцнення його правового статусу. В обох випадках селянство розглядалося соціальною основою державності, його інтереси розумілися як державні [5].

Стосовно четвертого. Характерна ознака українського аграризму полягала і у тому, що він став політичною культурою селянства, відображенням їх соціально-економічних та суспільно-політичних уявлень. Втіленням українського аграризму як системи селянських

уявлені про самих себе, стали селянські республіки періоду Української революції 1917 – 1921 рр., окремі з яких проіснували до другої половини 1920-х рр.

На засадах аграризму 1920-х рр. були зrealізовані аграрні реформи у Польщі, Болгарії, Румунії, Чехословаччині. Вони були результативними і забезпечили сталий розвиток цих країн у міжвоєнний період. Лідери болгарських аграристів О. Стамболійський і чехословацьких М. Годжа очолювали уряди своїх країн.

У новітніх українських реаліях аграризм – селяноцентрична ідеологія аграрної політики (як один із аспектів цього явища) [6]. Відповідно до цього, селянин-власник – активний суб'єкт національного державотворення, основа української політичної нації як соціокультурного феномену, носій української культури і духовності.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики у соціально-економічній сфері є становлення і розвиток високотоварного/високотехнологічного сільського господарства, чисельно домінуючої верстви середньозаможного селянина-власника (середній клас України), сучасної сільської інфраструктури.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики у суспільно-політичній сфері є становлення і розвиток активного суб'єкта українського державотворення, суб'єкта української політичної нації – селянина-власника (громадянина). У такий спосіб замість децентралізації (деструктивного явища для держави, що заперечує її суб'єктивізацію) вибудується модель громадянської/суб'єктивізації України: селянин-громадянин – сільська громада – громадянське суспільство – Україна. Унеможливиться існування аграрного олігархату.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є думка про те, що латифундизм, велике землеволодіння – тушикова гілка розвитку АПК України, оскільки зумовлює аграрний олігархат. Високотоварне/високотехнологічне середнє за розмірами землеволодіння – це перспектива розвитку сучасного АПК України, оскільки створює конкуренцію у галузі, унеможлиблює олігархатію АПК. Водночас оптимальним є розумний баланс між чисельністю дрібних/середніх та великих землевласників, їхніх сільськогосподарських виробництв.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є створення і ефективне функціонування Державного Земельного Банку. Свого часу такою установою був банк «Україна». Його основні функції:

- 1) оцінювання землі, яка підлягає купівлі-продажу;
- 2) розподіл угідь, що перейдуть до банківського земельного фонду;
- 3) визначення максимального та мінімального розмірів ділянок, які можуть придбати селяни у банку тощо.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є створення та ефективне функціонування біржі сільськогосподарської продукції. У такий спосіб мінімізуються ризики тінізації аграрно-промислового комплексу. Виробник сільськогосподарської продукції отримає персональну можливість реалізувати сільськогосподарську продукцію без зайвих посередників.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є соціально відповідальний аграрно-промисловий бізнес. Інструментом є внесення змін до Податкового кодексу. Зокрема, суб'єкт сільськогосподарської діяльності сплачує податки за місцем ведення бізнесу, а не реєстрації фізичної/юридичної особи. На практиці сільгоспвиробник податки має сплачувати до тієї ОТГ, на території якої він орендує, незалежно від місця реєстрації. 50% ПДВ після сплати має повертатися на спецрахунок сільгоспвиробника. На цю суму він купує паливно-мастильні матеріали, засоби захисту рослин, основні мінеральні добрива. Інші 50% має перераховуватися на спецрахунок ОТГ та витратитися на утримання закладів освіти та соціально-культурної сфери села на території, якого сільгоспвиробник обробляє землю. Для тваринництва співвідношення має бути 75% господарству а 25% – на село.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є екологічно та технологічно відповідальний аграрно-промисловий бізнес, а не споживацько-хижацький. Суб'єкт сільськогосподарської діяльності, незалежно від форм землеволодіння/землекористування зобов'язаний дотримуватися державних стандартів агрокультури, сівозмін тощо. Родючість та якість ґрунтів має перевірятися уповноваженими органами державної влади, експертами не рідше одного разу на три роки. За зниження якісних показників застосовувати штрафні санкції аж до позбавлення права оренди. Пестициди, що використовуються сільгоспвиробником, повинні бути зареєстровані в Україні, власник або орендар кожний рік має звітувати про внесення пестицидів та агрохімікатів із обов'язковим наданням підтверджувальних документів про їх купівлю. Продаж має здійснюватися лише продавцями, які мають державну ліцензію на продаж та відповідну інфраструктуру для їх зберігання.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є безвідсоткові кредити, а в окремих випадках – безповоротні кредити: на придбання землі на вторинному ринку земель, на меліорацію, на застосування передових агротехнологій, на розвиток бізнесу на селі, будівництва, здобуття освіти, отримання медичних послуг тощо. Надання селянам державних та комерційних кредитів, насамперед іпотечне кредитування. Такі заходи, по-перше, розширять коло потенційних вітчизняних покупців землі; по-друге, певною мірою сприятимуть відновленню кредитно-фінансової системи; по-третє,

сприятимуть товаризації сільськогосподарського виробництва на засадах новітніх технологій. Водночас кредитування має бути розумним, таким, що стимулює до розвитку, а не розбещує сільськогосподарського виробника.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є розвиток сільськогосподарської кооперації: споживча, кредитна, переробна тощо. Сільськогосподарська кооперація – дієва і пріоритетна форма господарської активності у сільському господарстві. Однією з форм є МТС, сервісне обслуговування сільськогосподарської техніки тощо.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є стимулювання розвитку одноосібних, кооперативних, колективних господарств шляхом залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, податкових пільг, правової охорони державою аграрного бізнесу і землеволодіння/землекористування тощо. Насамперед створення правового поля, яке б унеможливило рейдерство, недобросовісні орендні відносини тощо.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є створення сприятливих умов для розвитку дрібної та середньої сільськогосподарської промисловості. Перехід від сировинної моделі АПК до товарної з повним циклом. Розвиток транспортної інфраструктури: колії, водний транспорт, автоперевезення. Розвиток мережі зберігаючих і переробних підприємств: елеватори, млини, консервні м'ясо-молочні тощо середньопотужні комплекси.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є розвиток соціокультурної сфери: освітньо-культурні заклади на селі, сучасні медичні заклади, надання всього спектру сучасних медичних послуг тощо.

Базовою ідеологією аграристської за змістом аграрної політики є заходи з омолодження села, стабілізації демографічної ситуації на селі, започаткування її позитивної динаміки. Підготовка кадрів для АПК, соціально-економічні стимули до працевлаштування в АПК. Заходи з реалізації програми «Повернення робочих рук в Україну». Виїжджають за кращими умовами оплати праці, соціально-побутовими умовами, перспективами тощо. Їх наявність в українському АПК зупинить відтік молоді, зупинить демографічний спад, сприятиме омолодженню села.

Висновки. Отже, засадничі принципи українського аграризму періоду Української революції 1917 – 1921 рр. цілком придатні для сучасної аграрної політики. Їх реалізація у XXI ст. сприятиме внутрішній суб'єктивності України, становленню високотехнологічного національного сільгоспвиробника.

Подяка. Автори статті щиро вдячні всім учасникам редакційної колегії за поради, надані під час дослідження та написання статті.

Фінансування. Стаття містить результати досліджень, проведених за грантом Національного фонду досліджень України «Аграризм: селяноцентричний феномен Української революції 1917 – 1921 рр.» (реєстраційний номер 2020.02/0120).

Список використаної літератури та джерел:

1. Josef Harna. Materiály k politickým, hospodářským a sociálním dějinám Československa v letech 1918-1929. / Spoluautoři: Zdeněk Deyl, Vlastislav Lacina. Praha : Ústav československých a světových dějin CSAV, 1981. S.101-108.
2. Корновенко С., Земзюліна Н. Революційні потрясіння початку XX ст.: аграрне законодавство країн Центральної та Південно-східної Європи. *Український селянин*. 2018. Вип.19. С. 45 – 49.
3. Корновенко С. Суб'єктивний складник аграрного питання як одна з передумов Української революції 1917–1921 рр. *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 83 – 94.
4. Галушко К. «Хліборобська ідеологія» В. Липинського у системі східноєвропейського аграризму. *Український історичний збірник*. 2000. № 2. С. 164 – 200
5. Скоропадський П. Спогади. Київ : Філадельфія, 1995. 493 с.
6. Kornovenko S., Pasichna Y. Eastern european agrarianism. Ukrainian intellectual space in the late 19th and early 20th centuries. *Український селянин*. 2019. Вип. 22. С. 24–29.

References:

1. Josef, H. (1981). Materiály k politickým, hospodářským a sociálním dějinám Československa v letech 1918-1929. Praha : Ústav československých a světových dějin CSAV. [in English]
2. Kornovenko, S. & Zemziulina, N. (2018). Revoliutsiini potriasinnia pochatku KhKh st.: ahrarne zakonodavstvo krain Tsentralnoi ta Pivdenno-skhidnoi Yevropy. [Revoliutsiini potriasinnia pochatku KhKh st.: ahrarne zakonodavstvo krain Tsentralnoi ta Pivdenno-skhidnoi Yevropy]. *Ukrainskyi selianyn*, 19, 45 – 49. [in Ukrainian].
3. Kornovenko, S. (2017). Subiektivnyi skladnyk ahrarnoho pytannia yak odna z peredumov Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. [Subjective component of the agrarian question as one of the preconditions of the Ukrainian revolution of 1917–1921]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 83 – 94. [in Ukrainian].
4. Halushko, K. (2000). «Khlaborobska ideolohiia» V. Lypynskoho u systemi skhidnoieuropeiskoho ahraryzmu. [“Agricultural ideology” V. Lypynsky in the system of Eastern European agrarianism]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 2, 164 – 200. [in Ukrainian].
5. Skoropadskyi, P. (1995). Spohady. [Memories]. Kyiv : Filadelfia. [in Ukrainian].
6. Kornovenko S. & Pasichna Y. (2019). Eastern european agrarianism. Ukrainian intellectual space in the late 19th and early 20th centuries. *Ukrayins'kyi selianyn*, 22. p. 24–29. doi: 10.31651/2413-8142-2020-23-28-30. [in Ukrainian].

Serhii V. Kornovenko

PhD hab. (History), Professor, Department of Intellectual Property and Civil Law Disciplines, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/U-4291-2018>

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Kornovenko, S. (2021). Peculiarities of Application of Revolutionary Agrarianist Experience in Contemporary Ukraine. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 26, 66-70. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Kornovenko

PECULIARITIES OF APPLICATION OF REVOLUTIONARY AGRARIANIST EXPERIENCE IN CONTEMPORARY UKRAINE

Abstract. Introduction. *The experience of the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 is especially relevant for modern Ukraine. Modern geopolitical transformations, radical changes in the domestic political life of Ukraine, ambitious plans of the government are a chance for our state to restore its full-fledged subjectivity in the international arena, in the domestic life of the country. An effective mechanism of external and internal subjectivization of Ukraine, given the longevity of agricultural culture (in a broad sense), can be agrarian policy, its effective implementation. This implies not only a clear understanding on the part of the state of the essence of agrarian policy, its purpose, stages and mechanisms of implementation.*

The author of the article aims, taking into account the experience of agrarianist transformations of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, to propose a possible ideological model of the latest agrarian transformations, which should concern the peasant-owner with the optimal amount of land tenure/land use for profitable high-tech use.

Results. *The basic ideology of agrarianist by its content agrarian policy is the creation and effective functioning of the State Land Bank. At one time, such an institution was the bank «Ukraine». Its main functions were:*

- 1) valuation of land to be sold;*
- 2) distribution of lands that will be transferred to the bank's land fund;*
- 3) determination of the maximum and minimum sizes of plots that peasants can buy from a bank, etc.*

Conclusion. *Thus, the basic principles of Ukrainian agrarianism of the period of the Ukrainian revolution of 1917 - 1921 are quite suitable for modern agrarian policy. Their implementation in the 21st century will contribute to the internal subjectivity of Ukraine, the formation of a high-tech national agricultural producer.*

Key words: *agrarianism, Ukrainian agrarianism, peasant revolution, Ukrainian revolution, peasantry.*

Received 25.06.2020

Accepted 15.11.2021